

M U Z E U L B A N A T U L U I T I M I Ş O A R A

ANALELE BANATULUI

Serie nouă

ARHEOLOGIE
ISTORIE

XVIII
2010

EDITURA MEGA
Cluj-Napoca, 2010

Colegiul de redacție:

Dan Leopold CIOBOTARU, *director al Muzeului Banatului*

Prof. dr. Florin DRAȘOVEAN, *redactor șef*

Zsuzsanna KOPECZNY, *secretar de redacție*

Lector dr. Ligia BOLDEA, Nicoleta DEMIAN-TOMA, Prof. dr. Vasile DUDAȘ, Conf. dr. Vasile RĂMNEANȚU, Prof. dr. John Michael O'SHEA (Michigan University, SUA), Prof. dr. Wolfram SCHIER (Freie Universität Berlin, Germania), Lector dr. Călin TIMOC, *membri*

Vigneta copertei: Wiliam Vastag

Analele Banatului, serie nouă, continuă publicațiile anterioare ale Muzeului Banatului din Timișoara:

Történelmi és Régészeti Értesítő, 1872–1918

Gemina, 1923

Analele Banatului, 1928–1931

Tibiscus, 1971–1979

Orice corespondență se va adresa
Muzeului Banatului, Piața Huniade nr. 1, RO-300002 Timișoara,
e-mail: analelebanatului@yahoo.com

Please send any mail to
Muzeul Banatului, Piața Huniade nr. 1, RO-300002 Timișoara,
e-mail: analelebanatului@yahoo.com

Tout correspondance sera envoyée à l'adresse:
Muzeul Banatului, Piața Huniade nr. 1, RO-300002 Timișoara,
e-mail: analelebanatului@yahoo.com

Richten Sie bitte jedwelche Korrepondenz an die Adresse:
Muzeul Banatului, Piața Huniade nr. 1, RO-300002 Timișoara,
e-mail: analelebanatului@yahoo.com

Responsabilitatea asupra conținutului materialelor revine în exclusivitate autorilor.

ISSN 1221-678X

EDITURA MEGA
Cluj-Napoca
e-mail: mega@edituramega.ro
www.edituramega.ro

CUPRINS ▪ SOMMAIRE ▪ INHALT ▪ CONTENTS

ARHEOLOGIE ȘI ISTORIE VECHĂ

ALEXANDRU SZENTMIKLOSI, SORIN TINCU	
Verbicioara Discoveries in Hunedoara	11
VICTOR SAVA, MARIUS ARDELEANU	
Observații asupra unei achiziții a Complexului Muzeal Arad.....	23
<i>Observations Concerning an Acquisition of the Arad Museum</i>	28
DUMITRU PROTASE	
Castrul legiunii III Flavia de la Berzovia. Săpăturile arheologice din anii 1965–1968	33
<i>Das Lager der Legion IV Flavia von Berzovia. Die Ausgrabungen der Jahre 1965–1968</i>	43
ALEXANDRU FLUTUR	
Cărămizile ștampilate ale legiunii XIII Gemina de la Cenad și Sânnicolau Mare	63
<i>Stamped Bricks of Legio XIII Gemina at Cenad and Sânnicolau Mare</i>	66
RAOUL ȘEPTILICI	
Monete barbarizate de secolul al IV-lea din bronz din Banat în descoperiri izolate.....	69
<i>Fourth Century Bronze Barbarous coins from Banat (Isolated Finds)</i>	73
VASILE-BOGDAN DOMOCOȘ	
Bijuterii monetare la barbarii dintre Dacia și Pannonia.....	77
<i>Coin Jewelry at the Barbarians Between Dacia and Pannonia</i>	80
CORIOLAN HORAȚIU OPREANU	
Medalionul cu măști din tezaurul de la Șimleul Silvaniei (Szilágysomlyó).	
Precizări iconografice și influențe culturale.....	81
<i>The „Masks” Medallion from the Hoard at Șimleul Silvaniei (Szilágysomlyó).</i>	
<i>Iconography and Cultural Influences</i>	91

ISTORIE MEDIE

DANIELA TĂNASE	
Despre artizanii metalelor în izvoare scrise din zorii Evului Mediu	115
<i>On the Metal Craftsmen According to Early Middle Age Written Sources</i>	121
LIGIA BOLDEA	
Un secol din evoluția unui domeniu feudal al Banatului de Câmpie: domeniul familiei nobile	
Danciu de Macedonia	123
<i>Un siècle de l'évolution d'un domaine féodal du Banat champêtre: les domaines de la famille noble</i>	
<i>Danciu de Macédonie</i>	134
ADRIAN MAGINA	
Un nobil sârb în Banatul secolului al XV-lea: Miloš Belmužević	135
<i>A Serbian Nobleman From XVth Century Banat: Miloš Belmužević</i>	142

LIVIA MAGINA	
Dreptul de târg și procesul de urbanizare. Cazul Felnac.....	143
<i>Market Right and Urbanization Process. Felnac Case</i>	148

ISTORIE MODERNĂ ȘI CONTEMPORANĂ

DRAGOȘ-LUCIAN ȚIGĂU	
Studenti din Timișoara la școli și universități europene (1730–1850)	151
<i>Studenten aus Temeswar an europäischen Schulen und Universitäten (1730–1850)</i>	170
ZORAN MARCOV, CIPRIAN GLĂVAN	
Istoria familiei Nikolics redată într-un document din colecția Muzeului Banatului.....	173
<i>Die Geschichte Der Familie Nikolics In Einer Urkunde Aus Der Sammlung Des Banater Museums</i>	177
VASILE DUDAȘ	
O personalitate marcantă a Banatului. Lucian Georgevici (1875–1940)	185
<i>Une personnalité marquant du Banat. Lucian Georgevici (1875–1940)</i>	192
FELICIA ANETA OARCEA	
Dinamica știutorilor de carte în comitatul Arad la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului XX.....	193
<i>La dynamique des gens lettrés dans le comté d'Arad à la fin de XIXème siècle et au début du XXème</i>	204
RADU ARDELEAN	
Viziunea lui Atanasie Marian Marienescu asupra istoriei vechi a românilor	205
<i>The Visions of Atanasie Marian Marienescu Upon the Old History of the Romanian People</i>	226
NICOLETA TOMA-DEMIAN	
Augustin Weber (1833–1909)	227
<i>Augustin Weber (1833–1909)</i>	235
IONELA MOSCOVICI	
Banatul în așteptarea păcii. Premisele unei misiuni franceze	241
<i>Le Banat en attendant la paix, le prémices d'une mission française</i>	250
ADRIAN DEHELEANU	
Dotarea aeronauticii române în perioada interbelică.....	251
<i>Die Ausstattung der rumänischen Aeronautik während der Zwischenkriegszeit</i>	257
VASILE RĂMNEANȚU	
Activitatea Primăriei Timișoara în anul 1933.....	259
<i>The Main Activities Developed by the Townhall of the Municipality of Timișoara in 1933</i>	273
DUMITRU TOMONI	
Adunările generale ale regionalei „Astra Bănățeană” (1937–1948)	275
<i>Les réunions générales de la régionale « Astra Bănățeană » (1937–1948)</i>	283
SÎNZIANA PREDĂ	
A doua conflagrație mondială, între document scris și memorial	285
<i>The Second World War Between Written and Memorial Document</i>	289
RADU PĂIUȘAN	
Activitatea Uniunii Patrioților în Banat în anul 1944	291
<i>Die Tätigkeit des Patriotenverbands in Banat im Jahre 1944</i>	301

ANTONIO FAUR	
Organizațiile Partidului Național Țărănesc-Maniu din Bihor (1944–1946)	303
<i>The Organizations of Maniu's National Peasants' Party in Bihor (1944–1946)</i>	325
EUSEBIU NARAI	
Situația financiar-bancară în județul Severin (1944–1948)	327
<i>La situation financière-bancaire dans le département de Severin (1944–1948)</i>	344
CEZAR STANCIU	
Jivkov și Dej între prietenie și interese. Relațiile româno-bulgare după al doilea război mondial (1948–1964)	345
<i>Jivkov and Dej Between Friendship and Interest. The Romanian-Bulgarian Relations in the Aftermath of World War II (1948–1964)</i>	352
MIODRAG MILIN	
Sârbii din România sub imperiul „limbii de lemn” de la „Iuda” Tito și „Genialul” Stalin spre jaloanele comunismului autohton	355
<i>The Serbs in Romania Under the Rule of “Wooden Language” from “Yuda” Tito and Stalin “The Genius” to the Regulations of Domestic Communism</i>	360

ISTORIA CULTURII, MUZEOLOGIE, ISTORIOGRAFIE CATALOAGE, VARIA

HEDY M-KISS	
Antimise – analiză iconografică	367
<i>Antimensia – Iconographic Analyses</i>	371

RECENZII

CĂLIN TIMOC, Dorel Bondoc, Cioroiul Nou, Craiova, 2010, 199 p.	381
LAJOS KAKUCS, Hedy M-Kiss, Textile istorice din colecția Muzeului Banatului Timișoara, secolele XVIII–XIX, Timișoara, 2009	382
ABREVIERI BIBLIOGRAFICE.....	387

STUDENȚII DIN TIMIȘOARA LA ȘCOLI ȘI UNIVERSITĂȚI EUROPENE (1730–1850)

Dragoș-Lucian Țigău*

Cuvinte cheie: *Banat, Viena, învățământ, studenți, universitate*
Schlagwörter: *das Banat, Wien, Unterricht, Studenten, Universität*

Frecventarea centrelor universitare de către tinerii din Timișoara are o tradiție îndelungată, care poate fi urmărită documentar începând cu anul 1397. Până la jumătatea secolului al XVI-lea, dintre cei 180 de bănațeni consemnați în matricolele universităților europene, cei mai mulți au provenit din Timișoara – 56 și Cenad – 53. De asemenea, studioșii timișoreni au obținut și cele mai multe titluri academice (*magister, doctor*)¹. Această evoluție promițătoare a fost stopată de către evenimentele politico-militare nefaste care s-au succedat cu repeziciune în al doilea pătrar al secolului XVI. Cucerirea cetăților de la Dunăre, ocuparea părții centrale a Regatului maghiar și trecerea acesteia între „țările bine păzite” a Înaltei Porți (1521–1541) au fost urmate, în 1552, de transformarea părților de șes ale Banatului într-un eyalet otoman. Din anul 1658, stăpânirea Porții s-a extins și asupra zonei montane a Banatului. În aceste condiții, viața culturală a regiunii a cunoscut ample schimbări. Ultimii studenți timișoreni sunt înregistrați în anii 1530–1538 la universitățile din Cracovia, Viena și Wittenberg, după care a urmat o întrerupere de două secole. Interesul și posibilitățile pentru studii înalte s-a diminuat simțitor și în celelalte centre, pentru intervalul 1550–1700 fiind identificați cel mult 20 de studenți bănațeni².

Istoria Banatului a cunoscut o schimbare radicală în anii 1716–1718, când stăpânirea otomană

* Școala Superioară Comercială „Nicolae Kretzulescu”, București, bd. Hristo Botev, nr. 17, e-mail: dragoslucian68@yahoo.com.

¹ Costin Feneșan, *Studenți din Banat la universități străine până în 1552*. *RI*, 29 (1976), nr. 12, 1945–1965; Tonk Sándor, *Erdélyiek egyetemjárása a középkorban*, Bukarest (1979).

² Szabó Miklós, Tonk S., *Erdélyiek egyetemjárása a korai újkorban 1521–1700*, Szeged (1992).

a fost înlăturată cu armele de către trupele habsburgice. În deceniile următoare, imperialii au impus o nouă concepție despre administrație și lege, subordonată realizării obiectivelor majore ale centralizării și uniformizării statului. Habsburgii nu au recunoscut niciun fel de drepturi sau prerogative anterioare stăpânirii lor, determinând apariția unor elite și instituții total diferite de cele din secolele anterioare. Noua provincie nu trebuia să aibă „*nimic în comun cu comitatele ungurești ci o existență a sa aparte*”³ care să permită experiențe reformiste libere, nestingherite de vreo autonomie sau imunitate feudală⁴. Colonizarea Banatului, organizată pe scară largă de stat, a facilitat racordarea provinciei la valorile central și vest europene. Performanțele evidente ale coloniștilor au determinat în rândul populației românești și sârbești o reevaluare a modului propriu de viață. Fenomenul aculturației a devenit foarte puternic, generând în final o cultură provincială distinctă. Timișoara a devenit, practic, un oraș complet nou, inclusiv sub aspect urbanistic. Aceste schimbări s-au oglindit și în domeniul educației. Dacă în Transilvania, regimul habsburgic a preluat, odată cu provincia, povara unui sistem educațional slab organizat, bazat pe tradițiile secolelor anterioare, în cazul Banatului, noile autorități au modelat învățământul pornind aproape de la cota zero. În 1729, după o întrerupere de două secole, un timișorean (Franciscus Zumer *Temesvariensis*) apărea, din nou, înscris în matricolele unui centru academic. Până în anul 1850, limita superioară a acestei investigații, colegiile și universitățile europene au fost frecventate de 220 studioși proveniți

³ Sonja Jordan, *Die Kaiserliche Wirtschaftspolitik im Banat im 18. Jahrhundert*, München (1967), 18.

⁴ C. Feneșan, *Administrație și fiscalitate în Banatul imperial 1716–1778*, Timișoara (1997), 14–19.

din Timișoara⁵. Frecvența a pornit de la cifre modeste și a crescut foarte lent. Pentru întreg secolul XVIII numărul elevilor și studenților a fost de 49, cu mult mai mic decât cel al studioșilor din deceniul 1841–1850. Abia în această ultimă decadă, numărul timișorenilor a reprezentat 7,5% din totalul tinerilor ardeleni și bănățeni plecați la studii.

Cercetarea de față i-a avut în vedere, deopotrivă, pe cei care au urmat școli medii civile și militare ori și-au desăvârșit pregătirea în academii și universități. Opțiunea de a-i prezenta laolaltă pornește din convingerea că ei reprezintă categoria intelectualilor, dornici să-și amelioreze statutul material și social prin educație și competență. Absolvenții de învățământ mediu s-au dovedit capabili să înțeleagă și să promoveze ideile „Secolului Luminilor”, apoi pe cele ale „veacului naționalităților”, din rândul lor s-au recrutat cadrele cu pregătire universitară și tot ei au dat câțiva creatori de cultură. În perioada analizată aici, rolul social al intelectualilor devine tot mai important și evoluează spre statutul de profesie sau funcție, puse adeseori în serviciul statului. Activitatea absolvenților de școli înalte este tot mai mult apreciată sub aspect moral și material. Până în anul 1550, majoritatea acestora au preferat o carieră clericală, doar puțini devenind administratori, juriști, notari sau copiiști. Epoca modernă a deschis noi orizonturi de afirmare, studioșii timișoreni având posibilitatea să devină artiști, funcționari, juriști, medici, ofițeri, profesori, tehnicieni etc. La rândul ei, profesionalizarea a contribuit, îndeosebi în răstimpul dintre 1750–1850, la dezvoltarea și diversificarea rețelei de învățământ și a ramurilor științei, la conturarea unor noi orientări în lumea artelor, ideilor și literaturii, la maturizarea conștiinței individualităților naționale. Tinerii întorși de la studii au avut partea lor de contribuție la transformarea orașului lor într-un centru capabil să promoveze modelul burgului european modern.

Pentru a înțelege mai bine nivelul de la care tinerii timișoreni au plecat în călătoriile lor de studii, se cuvine a fi prezentată, desigur într-o formă sumară, rețeaua școlilor din oraș⁶. Despre școala primară a urbei se face referire abia în anul 1774. Cursurile se țineau în limbile germană, latină și sârbă, fiind frecventate deopotrivă de fiii

nobililor, orașenilor și locuitorilor din teritoriu. A fost transformată în școală normală cu patru clase, fiind absolvită de peste 600 de tineri în intervalul 1786–1844.

Cea mai veche instituție școlară a fost patronată de călugării iezuiți. Activitatea acestora a început la 6 noiembrie 1725, fiind oglindită în registrul *Diarium Gymnasii Temesvariensis Societatis Jesu*. Apogeul școlii este situat în deceniul 1760–1770, când instituția a avut cei mai mulți profesori (trei) și elevi (60–70 pe an), cea mai amplă anvergură a studiilor (cinci sau șase clase). Iezuiții au asigurat o pregătire uniformă, de factură umanistă. Programele lor de studiu s-au dovedit a fi cele mai coerente și solide. Iezuiții au permis accesul la educație atât pentru nobili cât și pentru păturile sărace. Activitatea lor formativă a fost eficientă îndeosebi prin acele Congregații ale Sf. Maria cu valențe moral-educative. Din aceste motive, după desființarea Ordinului iezuit (1773), școala medie catolică din Timișoara și-a continuat existența încă cinci ani. Anexarea Banatului la Ungaria (1779) a condus la închiderea școlii. Reluarea cursurilor a fost posibilă abia în 1786, sub conducerea călugărilor piariști. Numărul elevilor a fost în continuă creștere, pornind de la 36 în 1789 până la un maxim de 445 în 1836. Ciclul elementar a ajuns la trei ani, iar cel mediu a avut cel mult cinci clase. Piaristii s-au concentrat pe educarea elementelor sărace. Predarea a avut la bază programele *Ratio Educationis* și (din 1806) *Ratio Educationis Publicae*.

În anii 1733–1735 și-au început activitatea alte două instituții școlare catolice: un seminar destinat pregătirii călugărilor franciscani și un alt Seminar General romano-catolic. Primul nu a funcționat decât patru decenii, până în momentul părăsirii orașului de către cei care îl creaseră. În schimb, al doilea seminar a avut o evoluție ascendentă: la începutul secolului XIX se transformă în Liceu episcopal, iar în 1846 își crează și o secție de drept⁷.

O școală teologică ortodoxă, pentru populația românească și sârbească, a fost proiectată încă din anul 1739, dar nu a devenit realitate decât la cumpăna secolelor XVIII–XIX. Seminarul era instalat în incinta reședinței episcopale și avea secții în limbile română și sârbă. Învățătorii ortodocși au fost pregătiți prin cursurile de normă inaugurate în 1777.

Credincioșii protestanți și-au creat destul de târziu (1846–1847) un gimnaziu propriu care avea clase de gramatică, poetică și retorică, precum și o secție reală. În atenția autorităților a stat și învățământul tehnic, destinat să pregătească personalul

⁵ Szabó M., Szögi László, *Erdélyi peregrinusok. Erdélyi diákok európai egyetemeken 1701–1849*, Marosvásárhely / Tg. Mureș (1998); Szabó M., *Erdélyiek Magyarországi egyetemeken 1848 előtt*, Marosvásárhely / Tg. Mureș (2005).

⁶ Descrierea școlilor din Timișoara, cu ample trimiteri bibliografice, la Remus Câmpeanu, *Intelectualitatea română din Transilvania în veacul al XVIII-lea*, Cluj-Napoca (1999), 69, 174–179, 292–299.

⁷ Stevan Bugarsky, *Lyceum Temesvariense*, Timișoara (2008).

necesar economiei Banatului civil. Astfel, în 1774 s-a inaugurat o școală reală condusă de un inginer cameral.

Multitudinea școlilor timișorene a fost rezultatul aplicării hotărâte a unui complex program oficial de luminare⁸. Totodată, se întrevăde amestecarea intențiilor absolutiste și de catolicizare ale Casei suverane de Habsburg cu tendințe iluministe, exprimată în concepția că „numai uniformitatea școlilor poate crea uniformitatea de gândire generală și de principii, de concepții despre patrie și datorile față de ea, idei ce trebuie să constituie cea mai strânsă legătură între suverani și obediința liniștită a supușilor”⁹. Frecventarea centrelor academice din Imperiu, îndeosebi a școlilor din Viena, a corespuns pe deplin politicii oficiale. Concomitent, în spiritul sentinței împărătesei Maria Tereza, potrivit căreia „învățământul este și rămâne o chestiune politică” (1770)¹⁰, au existat încercări de a interzice frecventarea universităților din străinătate, mai ales a celor protestante. Prima interdicție¹¹ datează din 1764, fiind reiterată în 1795 și 1819. Ultima dată, tinerii aflați la studii în afara Imperiului au fost chiar siliți să se reîntoarcă în patrie. În aceste condiții, cvasi-totalitatea timișorenilor s-au orientat spre centrele universitare din cuprinsul Imperiului¹², îndeosebi spre Viena. În capitala monarhiei au studiat 128 de tineri, la Pesta – 25, la Debrecen, Graz, Kecskemét și Sárospatak – între 10 și 16, iar în fiecare din celelalte orașe – sub zece persoane. Puțini dintre ei s-au încumetat să-și continue pregătirea la München (Regatul Bavariei) – 2; Hohenheim (Regatul Württemberg) și Moscova (Țaratul rus) – câte unul.

Obiceiul completării studiilor în mai multe universități (*peregrinatio academica*) a fost unul restrâns. 194 de studenți (dintr-un total de 220) au fost înregistrați în matricolele unei singure școli, iar alți 12 tineri au preferat să-și facă studiile într-un singur oraș (Viena – 5, Graz – 3, Debrecen – 2, Olomouc – 2), urmând cursurile mai multor instituții de învățământ. Doar 14 timișoreni au frecventat universități din orașe diferite. Cele

mai ample călătorii le-au întreprins pictorul Karl Brocky și arhitectul-constructor Franz Schmidt.

Matricolele gimnaziilor, colegiilor și universităților relevă faptul că o treime din timișorenii plecați la studii au dobândit o pregătire de nivel mediu, în timp ce restul studenților au reușit să urmeze cursuri universitare. În rândul celor cu studii medii pot fi cuprinși elevii înscriși la școlile din Viena sau imediata vecinătate: *Collegium Academicum*, *Akademische Gymnasium*, Școala de ingineri de la Gumpendorf, Academia de ingineri din Laimgrube și Wieden. Câțiva gimnaziști din Timișoara sunt semnați la Graz și Olomouc (șase, respectiv trei).

Cele mai consistente informații ilustrează activitatea elevilor de la Academia cezaro-crăiască de Geniu (inginerie militară) din Viena¹³. Școala a fost creată în anul 1717, iar în perioada în care a fost frecventată de cei dintâi timișoreni, aceasta funcționa în afara capitalei, la Gumpendorf. Între 1755–1760, *Ingenieur-Schule* era subordonată Ministerului de Interne (*Directorii in publicis et cameralibus*), fiind apoi condusă de comandantul Secției de Geniu (1760–1769). În deceniile următoare, Academia de Geniu a avut diverse locații: în suburbia Laimgrube (1770–1784), în incinta Academiei *Theresianum* de la Wieden (1785–1797), apoi în clădirea Academiei savoiarde de Cavalerie din Laimgrube (1795–1851)¹⁴. În momentul înscrierii, din totalul celor 28 de tineri, zece se aflau la sfârșitul copilăriei (10–12 ani), alți zece împliniseră vârsta de 13 ani, iar opt erau adolescenți (14–17 ani). Se cunosc trei situații în care frați de vârste apropiate au fost înscriși simultan (fam. Oelberg și Georgievits) sau la interval de un an (fam. Klapka)¹⁵. Părinții lor aveau ocupații foarte diverse: căpitani de infanterie, cavalerie sau geniu – 5; administratori și inspectori camerali, poștali sau vamali – 5; directori de carantină, comerciali sau de construcții – 3; proprietari – 3; comercianți – 2; arhitect, asesor de tribunal, contabil, maior, secretar – câte unul. Familia Klapka a avut o poziție privilegiată, întrucât tatăl lui Friedrich îndeplinea funcția de consilier urban (1813), iar părintele fraților Adolf și Ferdinand, de profesie tipograf, a devenit primarul orașului (1819–1833)¹⁶. Condiția aleasă

⁸ Nicolae Bocșan, *Contribuții la istoria iluminismului românesc*, Timișoara (1986), 113–131, 235–242.

⁹ Friedrich Teutsch, *Geschichte der evangelischen Kirche in Siebenbürgen*, II, Hermannstadt/Sibiu (1922), 177.

¹⁰ Idem, *Die siebenbürgisch-sächsischen Schulordnungen*, II (1782–1883), în colecția *Monumenta Germaniae Paedagogica*, XIII, Berlin (1892), III.

¹¹ *Ibidem*, I (1543–1778), în colecția *Monumenta Germaniae Paedagogica*, VI (1888), CXXVIII–CXXXI și 293–297.

¹² Foarte utilă, deși tratează o perioadă limitată, este lucrarea lui Szögi László, *Magyarországi diákok a Habsburg Birodalom egyetemén 1790–1850*, Budapest-Szeged (1994).

¹³ Friedrich Gatti, *Geschichte der K. und K. Technischen Militär-Akademie*, I: *Geschichte der K.K. Ingenieur- und K.K. Genie-Akademie 1717–1869*, Wien (1901).

¹⁴ Gumpendorf (atestat la 1130) a fost cumpărat de municipalitatea vieneză în 1798. Împreună cu Laimgrube (menționat la 1291) și alte trei suburbii a format al cincilea district al capitalei, din anul 1850.

¹⁵ Fr. Gatti, *op. cit.*, 241, 741, 745, 867.

¹⁶ *Ibidem*, 706, 741, 745.

este exprimată prin titlurile purtate: *Baron Adolf Sauvaigne* (1781), *Anton Malenitza Edler von Sztamora* (1841), *Julius Freiherr Ambroszy* (1845), *Árpád Freiherr von Blumencron* (1849).

Timpul petrecut în academie a fost variabil: până la un an – 12 elevi; între 1–3 ani – șase; între 3–5 ani – șapte; peste 6 ani – trei școlari. Această variație a fost determinată de starea materială și de sănătatea tinerilor, nivelul studiilor anterioare, interesul arătat pentru domeniul studiat, de atmosfera cazonă etc. Situația materială a fost hotărâtoare, întrucât costurile școlarizării și traiului cotidian erau acoperite de familiile tinerilor. Cheltuielile au fost în continuă creștere: 250 fl. în 1781; 300 fl. în 1792; 420 fl. în 1798; 590 fl. în 1813 și 880 fl. în 1823. Trei timișoreni au avut privilegiul de a-și asigura întreținerea prin intermediul fundațiilor *Chaos* (1791), *Festetics* (1813) și *Deblin* (1849)¹⁷. Un alt factor de selecție a fost regimul cazon, pe care nu toți tinerii îl suportau. O soartă nefericită a avut Alois Sprung, decedat după doi ani de studii, pe când avea 16 ani (8 ian. 1826)¹⁸. Inadaptare a dovedit și *Anton Malenitza Edler von Sztamora* (14 ani) care după numai șapte luni a fost dat înapoi părinților, întrucât era nesilitor și avea o conduită rea (25 iunie 1842). În cele din urmă, tânărul și-a finalizat studiile militare, pentru că în anul 1849, el era locotenent într-un regiment de infanterie¹⁹. Noblețea și studiile îndelungate nu asigurau întotdeauna succesul scontat, dovadă că baronul *Adolf Sauvaigne* (1784) și *Alexander Parcsetich von Bakócz* (1853) au fost retrași după trei, respectiv patru ani de studii²⁰. Reorientarea carierei nu este semnalată decât pentru *Anton Oelberg*. După șase luni de studii (1770), el a fost retras împreună cu fratele său mai mic (12 ani), iar peste patru ani reapare la Viena ca „*philosophiae studiosus*”.

Școala îi învăța pe tineri că și-au ales o meserie dificilă, încurajându-i mereu pe cei perseverenți. La 28 iunie 1769, Consiliul Aulic de Război a raportat împărătesei Maria Tereza că doi elevi-inginer au fost trimiși în Banatul Timișoarei pentru a seca mlaștinile. Elevii erau conduși de doi ingineri, iar pentru munca lor primeau o leafă lunară de 25 fl. și o îngrijire atentă²¹.

Cariera absolvenților este destul de obscură. Aproape jumătate din ei au avut grade inferioare: cadet, soldat, sublocotenent, fiind înrolați în regimente de infanterie, cavalerie sau geniu. Trei au

lucrat în cancelarii și în domeniul topografiei. Cei mai merituoși au avansat până la gradele de căpitan și maior. De exemplu, *Theodor Gerstorff* a devenit maior și comandantul cetății Buda (1816), iar la 1834 se afla în misiune la garnizoana din insula Lissa (Dalmația)²². La fel, *Georg Georgievits* a avansat rapid, astfel că la cinci ani de la absolvire era deja maior în cadrul regimentului bănățean de graniță nr. 14 (1855)²³. Cea mai meritorie carieră a avut-o *Joseph Schmidt von Kis-Bér* (1835–1897). A început ca sublocotenent în trupele de Geniu, devenind căpitan în Statul Major al Geniului, comandant al geniștilor din Budapesta (1891), profesor de fizică și chimie la Academia de Geniu. Activitatea i-a fost răsplătită cu Ordinele *Leopold* și *Franz Joseph*, în grad de cavalier, și Crucea *Meritul Militar*²⁴.

Despre elevii celorlalte institute (Graz, Olomouc, Viena), referințele sunt mai modeste. Cei 27 de timișoreni ajunși la Viena au avut de ales între mai multe școli, cea mai prestigioasă fiind *Akademische Gymnasium*, creație a iezuiților (1553). Gimnaziul Academic a cunoscut o reală schimbare după anul 1773, când a fost preluat de călugării piariști. Aici au fost introduse metode didactice și pedagogice noi, adaptate spiritului iluminist. Școala avea un ciclu inferior cu patru clase gramaticale (parva, principia, gramatica și sintaxa), și unul superior cu două clase umaniste de poetică și retorică. În toți cei șase ani erau predate religia, latina, geografia, istoria și matematica. Elevii primelor trei clase studiau științele naturale, iar cei din ultimii ani învățau limba greacă. Acest curriculum avansat le permitea absolvenților să se înscrie la universitate²⁵. Pentru tinerii care doreau să urmeze studii teologice de nivel mediu, cel mai potrivit a fost *Collegium Pazmanium* din Viena, fondat în 1623 de cardinalul Péter Pázmány²⁶. De asemenea, se cunoaște că *Alexander Jankovici*, care urma dreptul la *Sárospatak* (1833), studiasse mai întâi la *Karlowitz*, iar *Constantin Theodorovici* a învățat la *Vârșeț*, apoi la *Kecskemét* unde și-a continuat pregătirea superioară (1839)²⁷.

²² *Ibidem*, 376; M. Szabó, L. Szögi, *op. cit.*, nr. 1329.

²³ M. Szabó, L. Szögi, *op. cit.*, nr. 1314.

²⁴ *Ibidem*, nr. 3480; Fr. Gatti, *op. cit.*, 872.

²⁵ Robert Winter, *Das Akademische Gymnasium in Wien. Vergangenheit und Gegenwart*, Wien, Köln, Weimar (1996); *Festschrift zum 450. Jubiläum der Schulgründung. Akademisches Gymnasium Wien: 1553–2003* (red. Klemens Kerbler), Wien (2003).

²⁶ Carolus Rimely, *Historia Collegii Pazmaniani*, Viennae (1865); Fazekas István, *A bécsi Pazmanium magyarországi hallgatói 1623–1918 (1951)*, Budapest (2003). La acest colegiu a studiat *Franz Heinrich* (1781), cf. M. Szabó, L. Szögi, *op. cit.*, nr. 1595.

²⁷ M. Szabó, *op. cit.*, nr. 826, 1832a.

¹⁷ *Ibidem*, 368, 707, 866. Despre fundația Chaos, vezi *ibidem*, 6–34.

¹⁸ *Ibidem*, 746.

¹⁹ *Ibidem*, 822.

²⁰ *Ibidem*, 328, 870.

²¹ *Ibidem*, 184.

Vârsta școlărilor este rar menționată, fiind dedusă din matricolele universităților unde aceștia s-au înscris ulterior. Datele accesibile indică etatea de 10–12 ani, semn că tinerii erau cuprinși în ciclul inferior al colegiilor. În două situații, frații au studiat împreună: nobilii Ioan și Iosif Zeisberger (1775), apoi tinerii Ferdinand și Michael Spech (1806–1807). Matricolele au înregistrat, în câteva cazuri, etnia studioșilor (*Hungarus*), precum și condiția socială: *nobilis* (1735, 1773, 1775) sau *praenobilis* (1750) *Temesvariensis, civis Temessens* (1770), *plebeius Temeswariens* (1781), *Freyherr von Temesvár* (1818, 1820)²⁸. Despre Alexandru Ioanovici și Constantin Teodorovici se știe că erau de confesiune ortodoxă. Aceste date completează informațiile modeste referitoare la părinți: câțiva funcționari și militari, un notar, un contabil, un cetățean onorabil (*civis ex comitatu Themeswar*, 1770), un baron (1818) și un judecător militar cu grad de colonel (1820)²⁹. Tatăl lui Constantin Teodorovici era protopop la Jebel.

Perspectivile profesionale ale acestor gimnaziști sunt puțin luminate documentar. Zece dintre ei au reușit să urmeze cursuri universitare (drept – 6, tehnică – 2, filosofie – 2). Un exemplu edificator îl oferă Friedrich Auer von Randenstein înscris ca gimnazist la Viena, apoi ca student la Politehnica din Praga. Urmând îndemnul tatălui său, căpitan de cavalerie, Auer a ajuns și el cavalerist cu gradul de locotenent, apoi de căpitan (1855–1861)³⁰.

*

În perioada 1730–1850, peste 160 de tineri au urmat cursuri universitare. Aproximativ 75 s-au orientat spre capitala Imperiului, unde au putut să opteze pentru Universitate, Academia de Arte sau Institutul Politehnic. Un număr similar și-a manifestat preferința pentru academii, colegii și institute din cuprinsul Ungariei. Doar 10% din studenți s-au îndreptat către celelalte centre academice ale Imperiului (Graz, Olomouc, Lemberg sau Praga) ori au ales să studieze la Hohenheim, München și Moscova. Preferințele bănățenilor vor fi mai bine apreciate după o scurtă prezentare a acestor universități, în ordinea interesului manifestat.

Universitatea din Viena (*Alma Mater Rudolphina*)³¹, creată în 1365, s-a aflat de la

început în topul preferințelor studioșilor bănățeni³². Interesul s-a diminuat foarte mult în epoca ocupației otomane, dar a cunoscut un reviriment în perioada analizată aici. O dezvoltare remarcabilă a cunoscut facultatea de medicină, care și-a diversificat specializările (farmacie, medicină veterinară) și a contribuit la dezvoltarea cercetării și tehnicii medicale. Un alt domeniu important a fost cel al științelor camerale. La început, acestea au studiat administrația finanțelor publice, dar ulterior, ele au cuprins întreaga administrație a statului, independent de normele juridice care o reglementau. Științele camerale (*Kameralwissenschaften*) efectuau cercetări teoretice, dar și studii practice. Cameraliștii au asigurat Imperiului habsburgic o administrație foarte bine organizată.

Studiile artistice au căpătat o formă organizată din anul 1725, când împăratul Carol VI a creat *K.K. Hofakademie der Maler, Bildhauer und Baukunst*. Instituția a fost reorganizată în 1751, apoi la 1772, an în care toate școlile de artă au fost integrate în *K.K. vereinigten Akademie der bildenden Künste*³³.

Institutul Politehnic din Viena (*K.K. polytechnisches Institut*) creat în anul 1815, a fost prima universitate de profil din spațiul german. A avut de la început o orientare non-militară, iar organizarea sa era printre cele mai moderne din lumea academică. Amplasarea acestor instituții în capitala statului a oferit multe avantaje: nu se aflau foarte departe de Timișoara, cursurile propuse erau de calitate, iar utilizarea limbii germane a ușurat comunicarea și traiul cotidian al studenților. Bănățenii aveau aici posibilitatea de a citi foarte mult, de a-și însuși maniere elegante, de a fi la curent cu ideile timpului lor, de a se distra și de a lega prietenii cu tineri din tot imperiul. De multe ori, aceste oportunități au stat la baza unor cariere promițătoare.

Al doilea centru academic preferat de timișoreni a fost Pesta. Cea mai importantă universitate maghiară a fost creată de către cardinalul Péter Pázmány în 1635, la Nagyszombat (azi, Trnava în Slovacia). După dizolvarea Ordinului iezuit, universitatea a fost mutată la Buda (1777), apoi la Pesta (1784). Până în anul 1844, limba de predare a fost latina, după care cursurile s-au ținut în limba maghiară. Oferta educațională s-a diversificat semnificativ: în cadrul facultății de filosofie a fost creat *Institutum Geometrico-Hydrotechnicum* (1782), iar facultatea de medicină a cuprins un *Institutum*

²⁸ M. Szabó, L. Szögi, *op. cit.*, nr. 969, 1606, 1998, 2641, 3813, 4165, 4334, 4509, 4510.

²⁹ *Ibidem*, nr. 1998, 3813, 4334.

³⁰ *Ibidem*, nr. 138.

³¹ Franz Gall, *Alma Mater Rudolphina 1365–1965. Die Wiener Universität und ihre Studenten*, Wien (1965).

³² Vezi nota 1.

³³ Carl von Lützow, *Geschichte der Kais. Kön. Akademie der Bildenden Künste. Festschrift zur Eröffnung des neuen Akademie-Gebäudes*, Wien (1877).

Veterinarum (1787)³⁴. *Institutum Geometricum* (1782–1850) este considerat nucleul viitoarei Politehnici. Pe parcursul a șapte decenii, această școală a dat 1278 de ingineri diplomați, din care doi au provenit din Timișoara³⁵. Cursurile de medicină au fost mult mai atractive pentru bănațeni. Ei s-au specializat în chirurgie, farmacie și medicină veterinară. Importanța aceluși *Institutum Veterinarum* reiese și din faptul că la trei ani de la înființarea sa (1790), au fost create două specializări, anume *cursus epizootologiae* și *cursus hippiatricae*³⁶.

Prezența studioșilor timișoreni poate fi remarcată și în alte orașe ungurești: Debrecen, Győr, Kecskemét, Sárospatak etc. Cele mai vechi colegii maghiare protestante au fost create la Sárospatak (1531) și Debrecen (1536). La Sárospatak a activat câțiva ani ilustrul pedagog Jan Amos Comenius. În secolul XIX, colegiile aveau încorporate clase de filosofie, drept și teologie. Bănațenii au acordat celor două colegii o atenție egală, cu precizarea că tinerii interesați de filosofie s-au îndreptat spre Debrecen, iar cei cu preocupări pentru drept au preferat școala din Sárospatak³⁷.

Academia iezuită din Győr a fost întemeiată în anul 1718, iar după dizolvarea ordinului care o crease, a devenit o instituție de stat (1776). Între 1785–1802, Academia a fost mutată la Pécs, timp în care a fost frecventată de doi timișoreni. Alți șase concitadini au ales să urmeze facultățile de filosofie și drept restabilite la Győr³⁸. De un oarecare interes s-a bucurat și Academia reformată de Drept din Kecskemét, apărută în 1835–1836 prin restructurarea vechiului colegiu. Academia a avut trei facultăți specializate în drept, filosofie și teologie³⁹.

Științele agricole au fost popularizate prin intermediul școlilor superioare din Keszthely și Mosonmagyaróvár. La Keszthely, magnatul Festetics György a creat prima școală de agronomie din Europa, pe care a intitulat-o sugestiv *Georgikon* (1797)⁴⁰. Cursurile erau predate în limbile latină și maghiară. Învățământul agricol s-a extins în 1818,

când prințul Albert Cazimir de Saxonia, duce de Teschen, a avut inițiativa înființării unui institut de agricultură la Mosonmagyaróvár. Aici, pentru prelegeri și lucrările practice se utilizau limbile latină și germană⁴¹.

Părăsind spațiul maghiar, prezentarea va continua cu centrele academice din celelalte regiuni ale Imperiului Habsburgic. Orașul Graz s-a aflat printre centrele preferate de timișoreni. Opțiunea lor este cu atât mai semnificativă dacă se ține cont de faptul că, între 1701–1850, au ales să studieze aici doar 59 de ardeleni și bănațeni, din care 11 proveneau din Timișoara. Universitatea catolică a fost creată de arhiducele Carol II în 1586. Două secole mai târziu (1782), împăratul Iosif II a redus-o la rangul de *lyceum* destinat pregătirii funcționarilor civili și personalului medical. În anul 1827, împăratul Francisc I a redeschis vechea instituție sub numele de *Karl-Franzens-Universität*⁴². Din 1811, la Graz și-a început activitatea Institutul *Joanneum*. A fost creația arhiducelui Johann care și-a donat colecțiile de obiecte naturale. Cursurile au fost concepute inițial pentru elevii de liceu, dar din 1828 au fost adaptate și pentru studenții universității⁴³. În institut s-au creat catedre de geometrie practică, matematică aplicată, mecanică, metalurgie și minerit.

Universitatea din Lemberg (Liov) a fost creată de regele polonez Jan II Kazimir Vasa în anul 1661. În urma anexării Galiției la Imperiu și a dizolvării Ordinului iezuit, instituția a fost redusă la rangul de liceu. Noul *Collegium Medicum* (1773) a pregătit chirurghi și medici militari, iar *Collegium Theresianum* (1776) era axat pe studii de filosofie și teologie. Împăratul Francisc I a avut meritul de a deschide, în 1817, *K.K. Franzens-Universität* cu facultăți de teologie, drept și filosofie. Învățământul medical a fost integrat în universitate abia la 1891⁴⁴. Interesul timișorenilor pentru această universitate a fost limitat, doar cinci alegând să studieze acolo dreptul și filosofia.

Orașul Olomouc (Olmütz) a devenit centru universitar din anul 1573. Două secole mai târziu, patronajul iezuiților a fost abolit și înlocuit cu cel

³⁴ *Az Eötvös Loránd Tudományegyetem története 1635–2002*, red. Szögi László, Budapest (2003).

³⁵ Szögi László, *Mérnöképző Intézet a Bölcsészeti Karon 1782–1850*, Budapest (1980).

³⁶ Thanoffer Lajos, *Az állatorvostudomány és állatorvosi tanintézetünk története*, Budapest (1888); *200 éves a magyar állatorvosi felsőoktatás*, red. Holló Ferenc, Budapest (1987).

³⁷ *A Debreceni Református Kollégium története*, red. Kocsis Elemér, Barcza József, Debrecen (1988).

³⁸ Németh Ambrus, *A győri királyi tudomány akadémia története*, I–II, Győr (1904).

³⁹ Joó Gyula, *A kecskeméti ref. jogakadémia története*, Kecskemét (1925).

⁴⁰ Süle Sándor, *A keszthelyi Georgikon 1797–1848*, Budapest (1967).

⁴¹ Wallehausen Gyula, *A Magyaróvári agrárfelsőoktatás 175 éve (1818–1993)*, Mosonmagyaróvár (1993).

⁴² Franz von Krones, *Geschichte der Karl Franzens-Universität in Graz*, Graz (1886); Johann Andritsch, *Studenten und Lehrer aus Ungarn und Siebenbürgen an der Universität Graz (1586–1782)*, Graz (1965).

⁴³ Marlies Raffler, *Bürgerliche Lesekultur im Vormärz. Der Leseverein am Joanneum in Graz (1819–1871)*, Frankfurt/Main Berlin, Bern, New York, Paris, Wien (1993).

⁴⁴ Ludwik Finkel, Stanislaw Starzynski, *Historia Uniwersytetu Lwowskiego*, Lwów (1894).

al statului. Universitatea a fost redusă la rangul de *lyceum* (1782), recâștigându-și vechiul statut în anul 1827. Spre Olomouc s-au îndreptat numai patru timișoreni care au studiat dreptul și filosofia.

O prezență foarte slabă se constată și în cazul altor șapte universități aflate la distanțe considerabile față de Banat. Ele au fost frecventate în contextul unor călătorii de studii mai ample (*peregrinatio academica*). Spațiul german meridional este reprezentat de universitățile din Hohenheim și München. Prima a fost fondată de regele Wilhelm I de Württemberg, ca o instituție de învățământ agricol (1818). Din anul 1847, s-a numit Academia de Agricultură și Silvicultură⁴⁵. Orașul München, nu a avut o universitate decât din 1826. În acel an, Ludwig I a adus în capitala regatului său vechea universitate de la Ingolstadt (creată în 1472) care avea facultăți de teologie, drept, medicină și filosofie⁴⁶. Curând i s-au adăugat și cursuri de arhitectură, care au fost urmate de doi timișoreni în epoca revoluției pașoptiste.

Praga și Cracovia aveau universități multiseculare (fondate în 1348, respectiv 1364) care au fost restructurate de Habsburgi. În anul 1654, împăratul Ferdinand III a creat la Praga noua *Universitas Carolo Ferdinanda* cu patru facultăți. Bănățenii nu i-au acordat atenție nici în secolele Evului mediu, când a fost privită ca un centru al mișcării husite, nici în perioada modernă. Mai atractivă a fost Școala Superioară de Tehnică apărută la începutul secolului al XIX-lea⁴⁷. Cracovia reprezintă exemplul celei mai spectaculoase diminuări a interesului pentru o universitate, realitate valabilă atât pentru bănățeni cât și pentru ardeleni⁴⁸. Calitatea cursurilor, predate în spirit umanist, a făcut ca până în 1520 la Cracovia să ajungă o treime din totalul studenților din Banat și Transilvania. În epoca Principatului autonom și a Reformei (1521–1700) ponderea a scăzut la 3%, iar între 1701–1849, la 0,1% (cinci studenți – dintre care un timișorean – din totalul de 4563)⁴⁹. Aici trebuie remarcat faptul că între 1795–1809, Cracovia s-a aflat în com-

ponența Imperiului Habsburgilor, iar tocmai în această perioadă este atestat acolo singurul student timișorean.

În același context trebuie privită și prezența altor doi concitadini la Padova și Pavia. Universitatea din Padova (creată în 1222) a funcționat o lungă perioadă (1399–1813) despărțită în *Universitas Iuristarum* și *Universitas Artistarum*⁵⁰. La Pavia, tradiția învățământului superior urcă până în epoca regelui Lothar I (cca 825). Crearea unui *Studium generale* în 1361 a prefigurat înființarea universității la sfârșitul secolului XIV de către ducele milanez Gian Galeazzo Visconti. Sub stăpânire austriacă, în 1825, universitatea a fost reorganizată în patru facultăți: filosofie, teologie, drept și medicină⁵¹.

În sfârșit, spre Imperiul tuturor Rusiilor s-a îndreptat un singur timișorean, anume Makarius Petrovici. El a studiat la Academia din Kiev (fondată în 1632) și în recent înființata (ian. 1755) Universitate din Moscova.

Din anexa studiului se poate remarca faptul că unii tineri au avut posibilitatea ca, în același oraș, să-și facă studiile medii și superioare (Viena – 3, Olomouc – 2, Graz – 1) ori să urmeze cursurile a două facultăți (Debrecen, Graz, Viena – câte 2). *Peregrinatio academica* a avut ca reper capitala imperiului. Completarea pregătirii celor ajunși la Viena s-a realizat la Pesta – 4, Debrecen și München – câte 2, Lemberg, Olomouc, Praga, Sárospatak – câte unul. Doi timișoreni au învățat la Debrecen – Kecskemét, respectiv Kiev – Moscova.

Referitor la domeniile studiate, se constată o diversificare a specializărilor, multe din ele fiind nou apărute în cadrul învățământului universitar. Față de secolele anterioare, discontinuitatea cea mai pronunțată s-a produs în studiul teologiei. Doar cinci timișoreni au ales să aprofundeze acest domeniu, în funcție de confesiunea mărturisită: catolică (Esztergom, Graz, Viena), ortodoxă (Kiev) sau protestantă (Sárospatak). Celelalte specializări medievale, ca dreptul, filosofia și medicina, au cunoscut un progres semnificativ sub impactul ideilor, principiilor și tehnicilor moderne. În topul preferințelor timișorenilor s-au aflat studiile de drept – 45 (din care 17 la Viena și 13 la Sárospatak) și filosofie – 37 (Debrecen – 10, Viena – 6 etc). Urmează cursurile de inginerie militară (28 la Viena) și Artele frumoase – 20 (18 la Viena). O atenție egală a fost acordată ingineriei

⁴⁵ *Festschrift zum fünfzigjährigen Jubiläum der K. Land- und Forstwirtschaftlichen Akademie, Hohenheim. Ausgegeben zum 20. November 1868*, Stuttgart (1868).

⁴⁶ Carl Prantl, *Geschichte der Ludwig-Maximilians-Universität in Ingolstadt, Landsbut, München*, I–II, München (1872).

⁴⁷ Die K. K. Deutsche Technische Hochschule in Prag 1806–1906. *Festschrift zur Hundertjahrfeier* / im Auftrage des Professorenkollegium redigiert von Franz Stark unter Mitwirkung von Wilhelm Gintl und Anton Grünwald, Prag (1906).

⁴⁸ *Statuta nec non liber promotionum philosophorum ordinis in Universitate studiorum Jagellonica ab anno 1402 usque ad annum 1849*, ed. Joseph Muczowski, Cracovia (1849).

⁴⁹ Vezi notele 1, 2 și 5.

⁵⁰ Piero Del Negro (a cura di), *L'Università di Padova: otto secoli di storia*, Padova (2001).

⁵¹ Università degli Studi di Pavia, *Statuti e Ordinamenti dell'Università di Pavia dal 1361 al 1859*, Pavia (1925); Pietro Vaccari, *Storia dell'università di Pavia*, Pavia (1957).

civile – 15 (Viena – 8, Graz – 4 etc), medicinei umane – 14 (10 la Viena) și veterinară – 14 (câte 7 la Pesta și Viena), farmaciei – 13 (10 la Pesta). Un interes limitat a fost arătat agronomiei (3), științelor comerciale și camerale (5, respectiv 3 la Viena), situație explicabilă, în parte, prin faptul că acestea erau recent înființate. Totodată, preocuparea pentru studii înalte este sugerată de parcurgerea unei duble specializări, în domenii asemănătoare sau total diferite: filosofie – drept (5), filosofie – arte (1), filosofie – medicină (1), filosofie – inginerie (2), arhitectură – inginerie (2), comerț – inginerie (1), medicină umană și veterinară (2).

Sub aspect documentar, biografiile studenților timișoreni sunt luminate în mod inegal. Amănuntele referitoare la vârsta, naționalitatea, religia, condiția materială și socială a tinerilor se prezintă disparate și incomplete. Identificarea studenților este posibilă prin precizarea expresă, divers ortografiată, a numelui orașului de proveniență: *Temeschwar* (1773, 1818), *Temesvár ex Banatu* (1774), *Temeswariens* (1780, 1798), *Temesvár Dioec. M-Waradiensis* (1840), *natus Temesvarini* (1849)⁵². Din coroborarea diverselor mărturii reiese faptul că unii tineri declarați ca timișoreni s-au născut în alte localități. De exemplu, Anton Oelberg provenea din Oravița, Gheorghe Constantin Roja se născuse la Bitolia (Monastir), într-o familie aromână, iar Francisc Selmann era din preajma Timișoarei⁵³.

În privința vârstei, informațiile păstrate doar pentru o jumătate din totalul studenților, lasă să se întrevadă un palier foarte larg. Au existat cursanți adolescenți, de 15–16 ani, precum Waclaw Petz (1803), Gabriel Meleg (1817), Paul Petrovitz (1834), János Medveczky (1845) sau Friedrich Auer (1849)⁵⁴, dar și studenți aflați la vârsta maturității: Carolus Weitersheim (29 ani în 1835), Francisc Csátáry (31 ani în 1849) și Karl Hermann (38 ani în 1808)⁵⁵. Din centralizarea datelor existente rezultă următoarea distribuție pe vârste: 15 ani – 2; 16 ani – 6; 17 ani – 6; 18 ani – 9; 19 ani – 8; 20 ani – 13; 21 ani – 6; 22 ani – 5; 23 ani – 4; 24 ani – 12; 25 ani – 2; 26 ani – 2; 27, 28, 29, 31 și 38 ani – câte unul.

Componenta etnică este o problemă care trebuie abordată foarte cumpănit. Această precauție este impusă de diversitatea etnică a orașului

și de raritatea dovezilor concludente. Timișoara anilor 1750–1850 nu se poate defini prin noțiunea de naționalitate, ori prin aceea a vreunui grup etno-cultural. A fost exemplul fericit al unui oraș multiconfesional, plurilingv și transcultural. Onomastica cu rezonanță germanică sau slavă nu este întotdeauna un argument decisiv în favoarea apartenenței la aceste două populații. Tot astfel, etniconul *Hungarus*, atașat la numele câtorva studioși⁵⁶ din secolul XVIII, indică, mai curând, integrarea în una din „națiunile” universitare din Viena, decât în neamul maghiar. Pentru școlile din cuprinsul Ungariei, tendințele de maghiarizare sunt evidente îndeosebi în cazul tinerilor care, deși declarați unguri, poartă nume tipice lumii balcanice (Damaszkin, Georgievits, Joanovits, Kosztits, Stretkovics, Veszelinovits) și sunt ortodocși⁵⁷. Onomastica este edificatoare în destul de puține situații, precum cea a lui Anton Rodriguez (1781) pentru care se poate admite o ascendență spaniolă, Waclaw Petz (student la Cracovia) cu origini poloneze și a românilor Pavel Vasici și Ioan Petrovici (1845)⁵⁸. Tabloul naționalităților poate fi completat cu cea albaneză (Johannes Petrovics, înscris ca ilir, 1824), aromânească (Constantin Roja, 1808; Toma Caracaș, 1811; Constantin Hadsî și Ioan Niciphor, 1839) și sârbească (Sigismund Joanovics, *serbus*, 1838; Elias Mihailovits, 1842)⁵⁹. Nota comună pentru toți studenții a fost plurilingvismul. Învățarea limbii germane aducea avantaje nu numai în comerț și meșteșuguri, ci și în instruire. Fiind o limbă vie, introdusă și ca mijloc oficial de comunicare, germana a oferit tinerilor perspective ample de afirmare în armată, administrație și în școlile înalte. Spre exemplificare, Constantin Roja a utilizat cel puțin șase limbi, iar Carol Unger, student la Esztergom, vorbea în germană, maghiară și sârbă⁶⁰. La universitatea din Pesta, prelegerile de medicină veterinară au fost ținute în limbile maghiară sau germană, timișorenii optând pentru una din acestea⁶¹.

Apartenența confesională a studenților se poate reconstitui în mod acceptabil. Cei mai mulți cursanți au mărturisit credința ortodoxă (36) și catolică (26). Celelalte culte sunt abia remarcate:

⁵⁶ *Ibidem*, nr. 2253, 2410, 3482.

⁵⁷ M. Szabó, *op. cit.*, nr. 361, 616a, 848a, 1010a, 1671, 1931a.

⁵⁸ M. Szabó, L. Szögi, *op. cit.*, nr. 3042, 3280; M. Szabó, *op. cit.*, nr. 1433.

⁵⁹ *Ibidem*, nr. 2863, 3286; M. Szabó, *op. cit.*, nr. 689, 848, 872, 1238a, 1432.

⁶⁰ *Ibidem*, nr. 3286; M. Szabó, *op. cit.*, nr. 1880.

⁶¹ M. Szabó, *op. cit.*, nr. 1165, 1199 (maghiară); 1299, 1433, 1536 (germană).

⁵² M. Szabó, L. Szögi, *op. cit.*, nr. 969, 1196, 2253, 2894, 3331, 4399; M. Szabó, *op. cit.*, nr. 1880.

⁵³ *Ibidem*, nr. 2894, 3286, 3651.

⁵⁴ *Ibidem*, nr. 138, 2623, 3041, 3042; M. Szabó, *op. cit.*, nr. 1209b.

⁵⁵ *Ibidem*, nr. 774, 1662; M. Szabó, *op. cit.*, nr. 1976.

reformată de confesiune helvetică și augustană – câte 3, greco-catolică – 2, iudaică – un student⁶².

În privința condiției sociale, informațiile sunt mult mai ample, cu referire la o paletă socio-profesională foarte variată. Studenții de rang nobiliar sunt atestați pentru toată perioada analizată aici: Claudius Leodegarius *Liber Baro* aus Rebentige *H(ungarus) Temesvariensis* (1739), Joannes Maffezoni și Anton Hornegger *nobilis Temesvariensis* (1756, 1769), Karolus Schmidt *H. praenobilis* (1778), Ladislaus D'Ellbe-Vaux *nobilis* (1801), Georg Malenitza *Ritter von Temeswar* (1840) etc.⁶³. O persoană aleasă a fost și Martin Schubary, prezentat ca „*viciarius ep. Temes.*” (1796)⁶⁴. Alți timișoreni și-au etalat condiția de cetățeni onorabili: Andreas Kayser *civis Temessens* (1770), Anton Rodriguez *Civis Temeswar* (1781), Eduard Stutterheim *Freyherr von Temeswar* (1820) etc.⁶⁵. La polul opus s-au situat tinerii săraci, de condiție umilă: Jacob Marossangi *H. pauper Teleschbaniens/ Temesvariens* (1781) și Waclaw Petz (1802)⁶⁶.

Lista universitarilor timișoreni evidențiază faptul că în unele familii ale orașului au existat, concomitent sau în generații diferite, persoane cu studii înalte. Datele personale consemnate în registrele matricole conduc la ideea că în majoritatea acestor cazuri, studenții au fost frați (fam. Gnädiger, Komlosi, Kosztka, Medveczky, Oszlanyi, Petrovici, Schichting, Unger), mai rar tată și fiu (fam. Demelmayer) ori veri (fam. Damaschin, Nicolici)⁶⁷.

Ocupațiile și starea materială a părinților au fost dintre cele mai variate: comercianți – 18; proprietari – 9; ofițeri, dintre care mulți cu grade superioare – 7/5; funcționari civili și militari – 8; medici civili sau în armată – 3; asesori, avocați, judecători – câte unul. Studenții Ștefan Ioanovici și Paul Constantinovici se puteau mândri cu părinții lor care erau primar la Petrovaradin (1833), respectiv judecător la Timișoara (1837). De asemenea, părinții tinerilor Constantin Teodorovici și Constantin Kosztits au ocupat scaunul de proto-pop de la Jebel (1839 și 1844)⁶⁸. Ceilalți cursanți

au provenit din familii mai modeste, fapt sugerat tot de îndeletnicirile părinților: agricultor, artizan, cafegiu, ceasornicar, chirurg, croitor, dulgher, farmacist, fierar, hangiu, peruchier, pictor, preot ortodox etc. Cele 82 de situații pentru care se cunoaște ocupația părinților, permit o comparare edificatoare cu specializările urmate de fiii acestora. În 12 cazuri, meseriile au fost identice sau foarte asemănătoare pentru tată și fiu: arhitect – constructor, contabil – inspector financiar, căpitan de cavalerie, chirurg – farmacist (2), funcționar, inginer, judecător militar – avocat, medic (2), pictor, preot-călugăr⁶⁹.

Trecerea de la ocupațiile tradiționale la cele moderne se remarcă în peste 40 de situații. Sensul ascendent este pregnant la familiile de condiție inferioară și mijlocie. Părinții câtorva mediciniști au fost artizani, cursanții de la medicină veterinară au provenit din familii de agricultori sau fierari, un băiat de dulgher a ajuns inginer⁷⁰, în timp ce studiile de drept au fost accesibile fiilor de funcționari, revizori, copişti și comercianți⁷¹. Nici domeniul artelor nu a făcut excepție, tatăl cunoscutului pictor Karl Brocky fiind peruchier⁷². Schimbarea se manifestă și în familiile celor declarați comercianți, proprietari sau cetățeni onorabili. Câțiva fii de negustori au fost convinși să urmeze o carieră tot în domeniul economic, dar numai după ce s-au instruit prin cursuri camerale ori au absolvit secția comercială a Politehnicii vieneze⁷³. Copiii de „onorabili”, nobili și proprietari-rentieri, au studiat dreptul (6), medicina și ingineria (câte 3)⁷⁴. Totodată, a existat o pronunțată discontinuitate între preocupările tinerilor și cele ale înaintașilor lor. În 33 de cazuri, a prevalat talentul și dorința de a face „altceva”. Din familii de militari s-au recrutat studenți la filosofie (3), drept, inginerie, arhitectură și desen⁷⁵. La fel, în casele de comercianți și hangii se regăsesc studenți la Arte Frumoase – 3, filosofie și medicină – câte 4⁷⁶. Domeniul filosofiei

⁶² M. Szabó, L. Szögi, *op. cit.*, nr. 292, 588; M. Szabó, *op. cit.*, nr. 221, 275, 1209a-b, 1222a, 1411, 1463, 1536.

⁶³ *Ibidem*, nr. 1754, 2410, 2501, 2514, 3482. M. Szabó, *op. cit.*, nr. 361, 371, 872, 1348–1349, 1665, 1792.

⁶⁴ M. Szabó, *op. cit.*, nr. 1591.

⁶⁵ M. Szabó, L. Szögi, *op. cit.*, nr. 1998, 3280, 3813. M. Szabó, *op. cit.*, nr. 1463, 1637, 1666, 1834, 1880, 1931, 2025.

⁶⁶ *Ibidem*, nr. 2554, 3042.

⁶⁷ *Ibidem*, nr. 864–865, 1346–47, 2186–87, 3430, 3453, 4189, 4191. M. Szabó, *op. cit.*, nr. 361–362, 1011, 1013, 1209a-b, 1348–1350, 1384a-b, 1430, 1432.

⁶⁸ *Ibidem*, nr. 709. M. Szabó, *op. cit.*, nr. 848a, 1010a, 1832a.

⁶⁹ *Ibidem*, nr. 23, 138, 1346–47, 1753, 2367, 3040–41, 3171, 3437, 3468, 3813.

⁷⁰ *Ibidem*, nr. 816, 1432, 2076, 2327, 3636, 4164, 4189, 4191.

⁷¹ *Ibidem*, nr. 163, 456, 558, 1675, 3434, 4399. M. Szabó, *op. cit.*, nr. 826, 1430, 1834.

⁷² *Ibidem*, nr. 577.

⁷³ *Ibidem*, nr. 77, 3020, 3430, 4371, 4420.

⁷⁴ *Ibidem*, nr. 24, 2738, 3777 (medicină); 709, 2871, 3818 (inginerie); 867, 1998, 2514, 3438, 3482; M. Szabó, *op. cit.*, nr. 361 (drept).

⁷⁵ *Ibidem*, nr. 588, 1736, 2064, 2164, 2585, 2623, 2659, 3150, 3759.

⁷⁶ *Ibidem*, nr. 292, 903, 1662 (arte); 2863, 3331, 3336, 3398 (medicină); M. Szabó, *op. cit.*, nr. 616a, 1238a, 1430, 1432 (filosofie).

a fost atractiv pentru fiii de funcționari, proprietari și ai celor care lucrau în sistemul judiciar (asesor, avocat, judecător). Dreptul a fost urmat de copiii a doi clerici⁷⁷. Relevantă este și situația din familiile pictorilor bănățeni Franz Komlósy și Johann Zukowa ai căror părinți se ocupau cu orologeria, respectiv croitoria⁷⁸. Ceasornicarul și-a lăsat fiii să urmeze domeniile preferate. Franz a devenit un apreciat pictor, iar fratele Karl a fost contabil la Oficiul tricesimal din Viena.

Din prezentarea acestor detalii reiese că starea materială și atitudinea părinților au condiționat în mod hotărâtor urmarea cursurilor. Studiile înalte au presupus cheltuieli însemnate pe o durată apreciabilă. La taxele de studiu se adăugau cheltuielile de întreținere și costurile legate de procurarea cărților și rechizitelor, de tipărirea dizertațiilor susținute. Dacă nobilii își puteau permite un trai pe măsura rangului lor, în schimb, pentru familiile modeste asemenea cheltuieli au fost mai greu de suportat. Câțiva studenți erau orfani de unul sau de ambii părinți⁷⁹, ceea ce le diminuă posibilitățile financiare, dar nu și ambiția de a se afirma prin studii. În momentul înscrierii, unii tineri erau deja lucrători. Moise Kötterer a fost mai întâi ucenic și practicant în domeniul farmaceuticii la Timișoara, apoi la Buda. Experiența l-a ajutat să-și termine studiile de farmacie la vârsta de 24 de ani (1799). Peste ani, Carol Mandler, de profesie fierar, s-a înscris ca auditor al cursurilor de medicină veterinară de la Pesta (1839). Concitadinul său, Franz Steiner, a lucrat ca socotitor, reușind să facă și doi ani de studii juridice (Győr, 1845)⁸⁰. Indiscutabil, greutatea materiale i-au determinat pe mulți tineri să se înscrie doar ca auditori⁸¹ sau să-și întrerupă studiile. Din cei aproape 160 de studenți repertoriați, 60% nu figurează în registrele matricole mai mult de un an. Pentru restul lor, situația se prezintă astfel: 2 ani universitari – 25; 3 ani – 18; 4 ani – 15; 5 ani – 5; 6 ani – 4. Motivele arătate mai sus explică și caracterul sporadic al peregrinărilor academice.

Absolvirea facultăților și obținerea unor grade academice nu este dovedită decât pentru aproximativ 30 de tineri. Primul timișorean declarat

baccalaureus a fost baronul Claudius Leodegarius⁸², în aprilie 1739. Aproape un veac mai târziu, Cajetanus Gnädinger (24 ani) a susținut cu succes examene de fizică și matematică la secția tehnică a facultății de filosofie din Pesta, achitând o taxă de 42 florini (4 iulie 1825). El nu s-a oprit aici, astfel că în 1826 apare ca „*medicinae studiosus*” la Universitatea din Viena⁸³. Fratele său, Ferdinand Gnädinger, a fost răsplătit cu titlul de doctor în medicină, după șase ani de studii (1834)⁸⁴. În aceeași perioadă, la *Institutum Geometricum* din Pesta, timișorenii Leopold Koszthka și Carol Weitersheim au susținut examene riguroase de geometrie practică, hidraulică, mecanică și economia câmpului (*oeconomia ruralis*), finalizate cu obținerea diplomei de inginer (16 febr. 1835)⁸⁵. Strădanii evidente a depus și concitadinul lor Francisc Csátáry care, în 1850, se pregătea să obțină diploma de medic (*chirurgiae candidatus*)⁸⁶. Absolvirea studiilor înalte se întvede din publicarea unor dizertații și lucrări științifice, apoi prin realizările notabile ale carierei post-universitare. De la timișorenii Francisc Seltmann, Constantin Roja, Pavel Vasici și Joannis Niciphor s-au păstrat dizertațiile publicate cu ocazia finalizării studiilor medicale⁸⁷.

Activitatea lui Constantin Roja (1786–1847), aromân din Bitolia, s-a bucurat de o cercetare atentă⁸⁸. A copilărit și a învățat în Timișoara, apoi a urmat cursuri de medicină la Pesta și Viena, absolvite în 1812. El a practicat medicina la Oravița (1837), apoi la Timișoara unde ajunge chiar medicul șef al orașului. Roja a avut preocupări și realizări în domeniul filologiei, evidențiind originea latină a vlahilor sud-dunăreni⁸⁹.

⁸² M. Szabó, L. Szögi, *op. cit.*, nr. 2410.

⁸³ *Ibidem*, nr. 1346; M. Szabó, *op. cit.*, nr. 621.

⁸⁴ *Ibidem*, nr. 1347. Ferdinand Gnädinger, *Dissertatio inauguralis medica de urina ut signo in morbis*, Vindobonae (1834), cf. Szinnyei József, *Magyar írók. Élete és munkái*, Budapest, III (1894), col. 1244.

⁸⁵ M. Szabó, *op. cit.*, nr. 1013, 1976.

⁸⁶ M. Szabó, L. Szögi, *op. cit.*, nr. 774.

⁸⁷ Franciscus Xav. Seltmann, *Dissertatio inauguralis medico-practica sistens animadversiones de febre nosocomiali*, Viennae (1783); Constantin Rosa, *Dissertatio inauguralis medica de luxu in medicamentis, ejus fontibus et damno*, Viennae (1812); Paulus Vaszits, *De peste orientali. Dissertatio inauguralis medica*, Budae (1832); Niciphor Joannis, *Dissertatio inauguralis medica sistens gastralgiam*, Viennae (1839), cf. Szinnyei József, *op. cit.*, IX (1903), col. 1044; XI (1906), col. 1165; XII (1908), col. 893; XIV (1914), col. 997.

⁸⁸ Corneliu Diaconovich, *Enciclopedia Română*, III, Sibiu (1904), 844; Ion Negru, Doctorul George Constantin Roja (1786–1847) despre originea limbii române. *Viața Medicală*, XXIV (1976), nr. 4, 85–88.

⁸⁹ Georg Constantin Rosa, *Untersuchungen über die Romanier oder sogennanten Wlachen, welche jenseits der Donau wohnen*;

⁷⁷ M. Szabó, *op. cit.*, nr. 848, 848a, 1209b, 1222a, 1350, 1411 (filosofie); 1010a, 1832a (drept).

⁷⁸ M. Szabó, L. Szögi, *op. cit.*, nr. 2186, 4564.

⁷⁹ M. Szabó, *op. cit.*, nr. 1931, 1931a, 1955a.

⁸⁰ *Ibidem*, nr. 1051, 1165, 1659.

⁸¹ În 1808, Constantin Roja se recomanda ca auditor al cursurilor de fiziologie și obstetrică de la Facultatea de medicină din Pesta (*Zuhörer der Physiologie und Geburtshülfe auf der medizinischen Universitäts-Fakultät zu Pesth in Hungarn*), cf. *Bibliografia Românească Veche*, II, București (1910), nr. 753.

Pavel Vasici-Ungureanu (1806–1881) a fost studentul facultății de medicină din Pesta între 1827–1832. El a avut o susținută activitate medicală și pedagogică, publicând lucrări în domeniul literaturii și specialității⁹⁰. Vasici a participat la activitățile Societății Literare din București (1842) și ale Societății de medici și naturaliști din Iași (1843). Realizările sale din domeniul științific și pe tărâmul luptei de emancipare națională au fost recunoscute prin alegerea sa ca membru corespondent (1871) și titular (1879) al Academiei Române⁹¹.

În domeniul științelor exacte, un exemplu de carieră notabilă este cea a timișoreanului Franz Schmidt (1827–1901). Tatăl său care era arhitect-constructor, l-a îndrumat tot către o carieră tehnică. Timp de patru ani, Franz Schmidt a studiat ingineria la Politehnica vieneză. Interesul său pentru arta construcțiilor s-a concretizat în frecventarea cursurilor de arhitectură de la Viena și München (1847–1849)⁹². A fost preocupat de teoriile moderne ale matematicianului János Bolyai, pe care le-a popularizat în lumea savantă. Totodată, Schmidt a publicat corespondența matematicienilor Farkas Bolyai și Karl Friedrich Gauss⁹³.

La fel de interesantă este și biografia lui Makarius Petrovici (1734–1766) care ilustrează modelul de afirmare urmând calea bisericească. A fost îndrumat mai întâi de tatăl său, preot ortodox, apoi de episcopul Visarion care i-a acordat mijloacele necesare pentru a urma cursurile gimnaziului din oraș.

auf alte Urkunden gegründet (text paralel german-grec), Pesta (1808). Gheorghie Constatin Roja, *Măiestria ghiouvăsiirii* (= citirii) românești cu litere latinești; care sânt literele românilor ceale vechi, spre polirea a toată Ghinta Românească ceii dincoace și ceii dincolo de Dunăre (text paralel român-grec), Buda (1809) cf. *Bibliografia Românească Veche*, II (1910), nr. 753; III (1912–36), nr. 771; IV (1944), 284–288. Gh. C. Rozia, *Cercetări despre Românii de dincolo de Dunăre*, trad. Sergiu Hagjadi, Craiova (1867).

⁹⁰ *Bibliografia românească modernă*, IV, București (1996), 698. *Cuvântare încununătoare mediciască. Despre ciuma năsaritului... pentru cununa doctorească... în medicină a căpăta, în mărita universitate ungurească... Pavel Vasici-Ungureanu din Temișoara al hirurgiei doctor și al măiestriei de moșit maghistru*, Buda (1832, cu caractere chirilice).

⁹¹ Academia Română, *Discursuri de recepție*, II (1880–1892), București (2005), 59–139.

⁹² M. Szabó, L. Szögi, *op. cit.*, nr. 3468.

⁹³ George Bruce Halsted, Franz Schmidt (biography). *The American Mathematical Monthly*, VIII (1901), nr. 5, 1. Jean Bolyai, *La science absolue de l'espace... précédé d'une notice sur la vie et les travaux de W. et de J. Bolyai par Fr. Schmidt*, Paris, Gauthier-Villars (1868). *Briefwechsel zwischen Carl Friedrich Gauss und Wolfgang Bolyai. Mit Unterstützung der Ungarischen Akademie der Wissenschaften herausgegeben von Franz Schmidt und Paul Stäckel*, Leipzig (1899). J. Szinnyei, *op. cit.*, XII, col. 478–479.

Petrovici a ales să studieze la universitățile din Kiev și Moscova, în cea din urmă pregătindu-se pentru filosofie și teologie. În anul 1758, devine călugăr și profesor de retorică, dovedindu-și priceperea prin discursuri religioase și lecții de filosofie. Petrovici a fost câțiva ani (1764–1766) arhimandritul mănăstirii Zeltikov din Tver, timp în care și-a continuat activitățile de instruire a viitorilor preoți⁹⁴.

Domaniul Artelor Frumoase este reprezentat de câțiva desenatori și pictori a căror creație este apreciată până astăzi. Karl Brocky (1807–1855) a studiat la Liceul piarist din Timișoara, apoi la Academia vieneză de Arte. Talentul său este remarcat cu ocazia celor trei expoziții personale din capitala Imperiului. Brocky s-a reîntors în Banat, la Vârșeț (1835), unde l-a cunoscut pe concitadinul Gabriel Melek (Meleg) care, la rândul său, studiasse gravura și pictura la Viena. În următoarele două decenii, Brocky întreprinde multe călătorii de studii prin Europa. A excelat în arta portretului, fiind apreciat pentru calitatea execuției și maniera de redare a personajelor. Între anii 1839–1844 și 1846–1855, Brocky a lucrat în Anglia, devenind pictor al Curții regale britanice. Lucrările sale sunt expuse în muzeele de artă din Londra, Paris, Viena, Graz și Timișoara⁹⁵.

Un alt pictor de marcă a fost Franz Komlósy (1817–1892). El s-a specializat în peisagistică și a lucrat numai în interiorul Imperiului. Din anul 1865 s-a stabilit la Viena. Aici a creat cele mai frumoase tablouri cu flori (*Blumenstücke*) și mai ales celebrul *Rosen-Album. 100 Rosenvarietäten und Hybriden aus dem Schönbrunner Park* (1868–1872)⁹⁶.

Galeria pictorilor timișoreni poate fi întregită cu Paul Petrovits (1811–1881) și Johann Zukowa. Ambii erau de confesiune ortodoxă și s-au remarcat ca portrețiști. Petrovics a avut o viață tumultoasă, îndeosebi la bătrânețe, când a emigrat în America. A locuit și a pictat la New York, San Francisco, Los Angeles, Virginia City (Nevada), sfârșind spânzurat în Australia⁹⁷. Johann Zukowa s-a specializat în pictura tablourilor istorice⁹⁸, dar el rămâne cunoscut ca portretist. Creațiile sale sunt apreciate și astăzi,

⁹⁴ J. Szinnyei, *op. cit.*, X (1905), col. 1072.

⁹⁵ M. Szabó, L. Szögi, *op. cit.*, nr. 577; *Österreichisches Biographisches Lexikon 1815–1950*, I, Wien (1957, retip. 1993), 115. Autoportretul său (ulei pe pânză, 21,5 × 17,7 cm) se află la Galeria Națională Maghiară din Budapesta.

⁹⁶ *Ibidem*, nr. 2186; *Österreichisches Biographisches Lexikon*, IV, (1969, retip. 1993), 102.

⁹⁷ *Ibidem*, nr. 3041. Edan Milton Hughes, *Artists in California 1786–1940*, San Francisco, California, Hughes Publishing Company (1989), *sub voce*.

⁹⁸ *Ibidem*, nr. 4564.

unul din tablourile recent licitate fiind *Portretul unui locotenent din Corpul inginerilor de comunicații*⁹⁹.

Informațiile prezentate până aici au avut darul, credem, de a evidenția complexitatea și varietatea aspectelor unui fenomen socio-cultural mai puțin cunoscut din istoria Banatului. Prezența studioșilor timișoreni în centrele academice europene nu a fost prea amplă, dacă este raportată la situația altor orașe transilvane (media este de 1,8 elevi-studenți

pe an), dar a avut o importanță deosebită în conturarea și promovarea „etosului instruirii”, caracteristic întregii Europe Centrale în răstimpul dintre 1750–1850. La sfârșitul acestui interval, frecvența academiilor și universităților, îndeosebi a celor din capitala Imperiului Habsburgilor, era în plină ascensiune. Acest fenomen justifică, odată în plus, de ce Timișoara, în mod meritat, a fost denumită „Mica Viena”.

ANEXĂ

A. Evoluția numerică a studioșilor din Timișoara

Deceniul	Total Banat-Transilvania		Din care Timișoara	
	universități din Ungaria	alte universități	universități din Ungaria	alte universități
1721–1730	12	288	—	1
1731–1740	15	259	—	4
1741–1750	6	296	—	3
1751–1760	6	199	—	4
1761–1770	15	241	—	9
1771–1780	29	345	—	7
1781–1790	37	286	—	9
1791–1800	88	309	2	10
1801–1810	183	252	5	6
1811–1820	222	349	1	14
1821–1830	381	414	17	20
1831–1840	515	489	20	19
1841–1850	453	467	23	46
TOTAL	1962	4194	68	152
	6156		220	

⁹⁹ Acuarelă pe hârtie, 20,5 × 16,6 cm, semnată *Zoukova*, databilă cca.1838, cf. Maurice Baruch, Irina Sakharova, *Russian Portraits in Watercolour 1825–1855*, Paris (1994), 170–171. Licitată la Casa Christie's din Londra (13 oct. 2009).

B. Lista studioșilor pe centre și instituții universitare

Notă: în prima coloană a tabelelor este precizat numărul de ordine sub care figurează studioșii în următoarele repertorii:

- pentru Cracovia, Graz, Hohenheim, Kiev, Lemberg, München, Olomouc, Padova, Pavia, Praga, Viena – Szabó M., Szögi L., *Erdélyi peregrinusok. Erdélyi diákok európai egyetemeken 1701–1849*, Marosvásárhely, 1998;
- pentru Debrecen, Esztergom, Győr, Kecskemét, Keszthely, Magyaróvár, Pesta, Sáropatak – Szabó M., *Erdélyiek Magyarországi egyetemeken 1848 előtt*, Marosvásárhely, 2005.

Cracovia

Nr.	Nume și prenume	Perioada	Specialitatea	Cariera
3042	Waclaw Petz	1802–1803	Filosofie	

Debrecen

Nr.	Nume și prenume	Perioada	Specialitatea	Cariera
1350	Johannes Nikolits	1824–1825	Filosofie (an I)	
1432	Johannes Petrovics	1824–1825	Filosofie (an III)	
362	Stephanus Damaszkín	1826–1827	Filosofie (an II)	
403	Joannes Domonkos	1830–1831	Filosofie (an III)	
361	Johannes Damaszkín	1833–1834	Drept (an II)	
1430	Nicolaus Petrovics	1833–1834	Drept (an I) și filosofie (an II)	
1671	Basilius Stretkovics	1835–1836	Filosofie	
1793		1836–1837	Drept	
221	Andreas Bohus	1836–1837	Drept (an II)	
374	Josephus Demetrovics	1837–1838	Filosofie (an II)	Student la drept – Viena 1840
848	Sigismund Joanovics	1838–1839	Filosofie	
689	Constantin Hadsí	1839–1840	Filosofie (an III)	
1164	Georg Malenitza	1839–1840	Filosofie (an III)	Student la drept – Viena 1840
1411	Ferdinand Pattornyai	1843–1844	Filosofie (an I)	

Esztergom

Nr.	Nume și prenume	Perioada	Specialitatea	Cariera
1880	Carolus Unger	1840–1841	Teologie (an III)	

Graz

Nr.	Nume și prenume	Perioada	Specialitatea	Cariera
4165	Georgius Troll	Dec. 1750	Gimnazist	
865	Joseph Demelmayer	1767	Gimnazist	
969	Anton Dux	1773	Gimnazist	
298	Friedricus Benecke	1823	Gimnazist	
3759	Stephan Stadler	1826–1827	Teologie	
2367	Francisc Larenz	1833	Filosofie	
		1833	Inginerie la <i>Joanneum</i>	
23	Franz Adamovitz	1837	Gimnazist	Funcționar la „Lotto Hivatal”
		1842–1843	Institutul <i>Joanneum</i>	

Nr.	Nume și prenume	Perioada	Specialitatea	Cariera
3398	? Schandrowitz	1838	Chirurgie	
2871	Julius Novak	1842	Inginerie la <i>Joanneum</i>	
4038	Carolus Tesseli	1842	Filosofie	
		1842	Inginerie la <i>Joanneum</i>	
3757	Carol Stadtlauer	1846	Gimnazist	

Győr

Nr.	Nume și prenume	Perioada	Specialitatea	Cariera
1591	Martinus Schubary	1796–1797	Filosofie (an I)	
371	Ladislaus D'Ellbe-Vaux	1800–1802	Filosofie (an II)	
1163a	Anton Malenitza	1822–1823	Filosofie (an I)	
1384a	Josephus Oszlányi	1825–1826	Drept (an II)	
1384b	Petrus Oszlányi	1831–1832	Drept (an I)	
848a	Stephan Joanovits	1833–1834	Filosofie (an II)	
106a	Alexander Baros	1839–1840	Drept (an II)	
1659	Ferenc Steiner	1844–1845	Drept (an II)	

Hohenheim

Nr.	Nume și prenume	Perioada	Specialitatea	Cariera
1590	Ernö Heim	1844–1845	Agronomie	

Kecskemét

Nr.	Nume și prenume	Perioada	Specialitatea	Cariera
296a	Nero Constantinovics	1834–1835	Filosofie (an I)	
1832a	Constantin Theodorovics	1839–1840	Drept (an II)	
1955a	Alexander Vutsán	1839–1840	Drept (an I)	
1931a	Peter Veszelinovits	1839–1840	Drept (an I)	
1222a	Kálmán Meskó	1840–1841	Filosofie (an I)	
1238a	Elias Mihailovits	1842–1843	Filosofie	
1010a	Constantin Kosztits	1844–1845	Drept (an I)	
616a	Demeter Georgievits	1845–1847	Filosofie (an I–II)	
1209b	János Medveczky	1845–1848	Filosofie	
1209a	Béla Medveczky	1847–1848	Filosofie (an I)	

Keszthely

Nr.	Nume și prenume	Perioada	Specialitatea	Cariera
1629	János Simon	1845	Agronomie	

Kiev și Moscova

Nr.	Nume și prenume	Perioada	Specialitatea	Cariera
3040	Makarius Petrovics	Ante 1758	Teologie	Arhimandrit la Tver

Lemberg

Nr.	Nume și prenume	Perioada	Specialitatea	Cariere
1196	Ehrenwald Ignatius Förster	1798	Filosofie	
588	Francisc Brum	1824–1825	Filosofie (an I–II)	
3813	Eduard Stutterheim	1827 – 1828	Drept	
456	Gustav Bochovszky	1836–1837	Drept	
2064	Gustav Killer	1842	Desen; limbi moderne	

Magyaróvár

Nr.	Nume și prenume	Perioada	Specialitatea	Cariere
1455	Alexander Poldrugach	1842–1843	Agronomie	

München

Nr.	Nume și prenume	Perioada	Specialitatea	Cariere
2327	Joseph Kunz	dec. 1846–iul. 1847	Arhitectură Viena – inginerie	
3468	Franz Schmidt	Mai 1849	Arhitectură	Arhitect

Olomouc

Nr.	Nume și prenume	Perioada	Specialitatea	Cariere
3508	Franz Schnitzer	1792–1793	Filosofie	Student la Drept – Viena
3807	Johann Streitt	1792	Gimnazist	
		1797	Filosofie	
141	Leopold Auhl	1816	Drept	
2206	Augustus Korren	1825	Gimnazist	
1877	Adolphus Janosch	1828	Gimnazist	
		1841	Drept	

Padova

Nr.	Nume și prenume	Perioada	Specialitatea	Cariere
4399	Joannes Wenighoffer Nepomucenus	Mart. 1849	Drept	

Pavia

Nr.	Nume și prenume	Perioada	Specialitatea	Cariere
774	Francesco Csatóy	1849–1850	Chirurgie (candidat)	Medic

Pesta

Nr.	Nume și prenume	Perioada	Specialitatea	Cariere
1051	Moyses Köttner	12–13 iun. 1799	Farmacie (absolvent)	
1568	Joannes Schissel	15–16 dec. 1807	Chirurgie (absolvent)	
—	George C. Roja	1808–1809	Medicină (auditor)	Student la medicină – Viena 1812
732	Leopoldus Hell	27 aug. 1813	Farmacie (absolvent)	
621	Cajetanus Gnädinger	4 iul. 1825	Filosofie (an III)	Student la medicină – Viena 1826

Nr.	Nume și prenume	Perioada	Specialitatea	Cariera
—	Pavel Vasici Ungurean	1827–1832	Medicină (doctor)	
753	Adamus Herr	1829–1830	Filosofie (an III)	
562	Venceslaus Frankenbusch	1833–1836	Filosofie (absolvent)	
1013	Leopold Kosztka	1834–1835	Inginerie (absolvent)	
1976	Carolus Weitersheim	Mai 1834–febr. 1835	Inginerie (absolvent)	
1011	Joannes Kosztka	30 iul. 1838	Farmacie (absolvent)	
1165	Carol Mandler	1839–1840	Medicină veterinară	
1199	Ernest Mazur	1839–1840	Medicină veterinară	
951	Gustav Klein	1 oct. 1842	Farmacie (absolvent)	
275	Alexius Bugar	1842–1843	Medicină veterinară	
1299	Heinrich Müller	1842–1843	Medicină veterinară	
1046	Francisc Köplinger	24 iul. 1843	Farmacie (absolvent)	
236	Mauritius Borovits	17 nov. 1843	Farmacie (absolvent)	
1433	Ioan Petrovics	1845–1846	Medicină veterinară	
658	Elias Grigorovits	1846–1847	Medicină veterinară	Student la medicină – Viena 1850
1536	Alexander Ruhig	1846–1847	Medicină veterinară	Student la medicină – Viena 1850
1970	Antal Weber	17 mart. 1847	Farmacie (absolvent)	
911	Francisc Killer	29 mai 1848	Farmacie (absolvent)	
229	Josef Bonomi	5 iunie 1848	Farmacie (candidat)	
2000	János Zappal	9 iun. 1848	Farmacie (absolvent)	

Praga

Nr.	Nume și prenume	Perioada	Specialitatea	Cariera
138	Friedrich Auer von Randenstein	1849–1850	Politehnică	Căpitan cavalerie

Sárospatak

Nr.	Nume și prenume	Perioada	Specialitatea	Cariera
1349	Demetrius Nikolits	16 sept. 1806	Drept (an I)	
1348	Daniel Nikolits	14 oct. 1808	Filosofie	
872	Thomas Karakas	14 dec. 1811	Drept (an IV)	
1665	Paulus Steria	18 ian. 1823	Drept (an IV)	
1898	Paulus Vassits	16 apr. 1823	Drept (an III)	
141	D. Belics	8 sept. 1824	Teologie (an IV)	
1480	Joannes Raits	8 sept. 1824	Filosofie	
827	Anastasius Jankovits	12 nov. 1825	Drept (an IV)	
1637	Lazarus Skarlató	12 nov. 1825	Drept (an IV)	
2025	Constantin Zsonya	12 nov. 1825	Drept (an III)	
1666	Paulus Stojanovits	3 dec. 1826	Drept (an I)	
1834	Nicolaus Theologitu	4 dec. 1826	Drept (an I)	
1931	Paulus Veszelinovits	19 dec. 1827	Drept (an I)	
826	Alexander Jankovics	3 oct. 1833	Drept (an III)	
1463	Petrus Popovits	25 nov. 1835	Drept (an IV)	
1792	Petrus Sztojanovits	1841	Drept	

Viena – cursuri preuniversitare (ciclul inferior și superior)

Nr.	Nume și prenume	Perioada	Studii universitare
4567	Franciscus Zumer	1729	
1606	Joannes Helmstrett	1735	
2764	Joseph Müller	1739	
921	Franciscus Xav. Dolffing	1743	
1562	David Hatscky	1744	
1998	Andreas Kayser	1770	
		1776	Drept – Viena
1216	Franz Frey	1774	
4509	Joannes Zeisberger Nepomuc	1775	
4510	Josephus Zeisberger	1775	
1595	Franz Heinrich	1781	
2641	Carolus Metz	1781	
3410	Ferdinand Schedel	1790	
		1798–1802	Filosofie și drept – Viena
2436	Franz Limoni	1792	
3750	Ferdinand Spech	1806	
3752	Michael Spech	1807	
3181	Johann Raits	1818	Filosofie – Sárospatak
4334	Georg Walostätten	1818	
345	Eduard Barnadelly	1819	
3813	Eduard Stutterheim	1820	Drept – Lemberg
2254	Friedrich Köllndorfer	1823	
1344	Moritz Gleitsmann	1830	
3426	Carl Schertlin	1841	
138	Friedrich Auer von Randenstein	1843	Politehnica din Praga, apoi căpitan de cavalerie
3122	Eduard Pop	1845	
595	Carl Brzezanyky	1846	
2767	Ladislau Müller	1848	
1978	Eduard Karl	1849	

Viena – Școala de Ingineri Militari (Gumpendorf)

Nr.	Nume și prenume	Perioada	Cariera
1288	Leopold Gany	23 nov. 1759	Soldat infanterie
3154	Joseph Porta	11 apr. 1763 – 18 nov. 1772	Funcționar
1292	Johann Christian Gaupp	14 febr. – 17 mai 1769	
2894	Anton Oelberg, <i>Țemesvár ex Banatu</i>	1 sept. 1769 – 1 mart. 1770	Student la filosofie – Viena
2895	Johann Albert Oelberg	1 sept. 1769 – 1 mart. 1770	

Viena – Școala de Ingineri Militari (Laimgrube)

Nr.	Nume și prenume	Perioada	Cariera
1290	Wenzel Gastel	9 febr. 1770 – 9 nov. 1771	Funcționar
666	Joseph Christophori	27 febr. 1778	Cartograf
3378	Adolf Sauvaigne	1 mai 1781 – 6 mai 1784	
4134	Raimund Toth	29 sept. 1798 – 29 mart. 1799	
2105	Friedrich Klapka	1 oct. 1813 – 7 ian. 1818	Cadet

Nr.	Nume și prenume	Perioada	Cariera
3037	Franz Petrich	3 nov. 1813 – 1 sept. 1818	Maior
2104	Ferdinand Heinrich Klapka	30 sept. 1822 – 26 nov. 1828	Maior
3756	Alois Ignaz Sprung	4 oct. 1823 – 8 ian. 1826	
2103	Adolf Klapka	4 oct. 1823 – 11 oct. 1829	Cadet infanterie
2515	Anton Malenitza	12 nov. 1841 – 25 iun. 1842	Militar
78	Julius Ambroszy	2 oct. 1845 – 30 aug. 1849	Sublocotenent
1738	Franz Hogel	5 oct. 1846 – 7 sept. 1847	
2205	Heinrich Koronghy	30 sept. 1846 – 1 apr. 1849	Locotenent de husari
447	Árpád Blumencron	14 mai 1849 – 4 mai 1850	Ofițer de cavalerie
3480	Joseph Schmidt von Kis-Bér	13 oct. 1849 – 24 aug. 1855	Prof. Academia de Geniu Viena
2977	Alexander Parcsetich von Bakócz	24 oct. 1849 – 12 sept. 1853	
1314	Georg Georgievits	25 oct. 1849 – 30 sept. 1850	Maior
1313	Constantin Georgievits	27 oct. 1849 – 15 sept. 1852	Cadet cavalerie
---	Ernst Doctorowitz	2 oct. 1850 – 9 mart. 1851	

Viena – Școala de Ingineri Militari (Wieden)

Nr.	Nume și prenume	Perioada	Cariera
864	Anton Demelmayer	18 oct. 1786	Cadet
251	Franz Bartoschka	21 apr. 1788 – 1791	Cadet
1329	Theodor Gerstorff	1 dec. 1792 – 12 aug. 1795	Maior
3379	Johann Sax	10 dec. 1795 – 12 aug. 1799	

Viena – Universitate

Nr.	Nume și prenume	Perioada	Specialitatea	Cariera
2410	Claudius Leodegarius	Apr. 1739		
2501	Joannes Maffezoni	1756	Drept	
1754	Anton Hornegger	1769		
2894	Anton Oelberg	1774	Filosofie	
3482	Karolus Schmidt	1778	Filosofie	Student la Arte (1779)
2253	Carol Köller	1780	Drept	
2554	Jacob Marossangi	1781	Filosofie	
3280	Anton Rodriguez	1781	Teologie	
3651	Francisc Xav. Seltmann	1783	Medicină (doctor)	
2942	Michael Ovornikovich	1785	Drept	
1387	Franz Gradel	1796–1797	Drept (an II)	
3508	Franz Schnitzer	1796–1797	Drept	Student la filosofie – Olomouc
448	Christian Blumendorf	1798–1799	Drept	
4572	Johann Zsolnay	1803	Drept	
2164	Aloys Koller	1804	Drept	
3286	George Constantin Roja	1812	Medicină (doctor)	Medic la Oravița și Timișoara
3636	Ignaz Seemayer	1813	Medicină veterinară	
3331	Karl Rothmänner	1818	Farmacie	Farmacist la Timișoara

Nr.	Nume și prenume	Perioada	Specialitatea	Cariera
3777	Hermann Stempfled	1818	Medicină veterinară	
4191	Lorenz Unger	1818	Medicină veterinară	
4189	Franz Unger	1818	Medicină veterinară	
3437	Joseph Schiller	1819	Științe camerale	Inspector la Váltócédula Hivatal
77	Johann Ambrosich	1823	Științe camerale	Contabil la Viena
1346	Cajatan Gnädiger	1826	Medicină	
2738	Eduard Mühlbach	1826	Chirurgie	
3171	Franz Raatz	1828	Farmacie	
1347	Ferdinand Gnädiger	1828–1834	Medicină (an I–VI)	Medic la Timișoara
4371	Joseph Weigl	1829–1830	Științe camerale (an II)	
2076	Nicolaus Kischweng	1831	Medicină veterinară	
1753	Emerich Horn	1831	Farmacie	
3434	Franz Schiess	(1831)–1833	Drept (an I–III)	
2863	Johann Niciphor	(1834)–1839	Medicină (an I–VI)	
1675	Joseph Herold	1839–1840	Drept (an II)	
2514	Georg Malanitza	1840	Drept	
2659	Eugen Micheli	1840	Filosofie	
816	Demeter Csobanovits	1841	Medicină	
867	Joseph Demetrowics	1840–1841	Drept (an II)	
24	Constantin Adamovitz	1842	Chirurgie	
4164	Johann Trimmel	1842	Medicină veterinară	
2585	August Maygruber	1843	Filosofie	
163	Alexius Badiesewicz	1844	Drept	
3438	Carl Schiller	1845	Drept	
1432	Elias Grigorovits	(1846)–1850	Medicină	
3336	Alexander Ruhig	(1846)–1850	Medicină (an I–V)	
3962	Joseph Szkalla	1847	Medicină veterinară	
558	Peter Brankowan	1848–1850	Drept (an III)	

Viena – Institutul Politehnic

Nr.	Nume și prenume	Perioada	Specialitatea	Cariera
1736	Ferdinand Hofmann	1822–1825	Inginerie	
709	Paul Constantinowitz	1837	Inginerie	
3020	Alexander Peits	1839	Comerț	
2187	Karl Komlosi	1840–1841	Comerț	Contabil la Viena
3430	Johann Schichting	1840	Comerț	
		1842	Inginerie	
3453	Anton Schlichting	1841	Inginerie	
1552	Theopil Hartl	1842–1846	Inginerie	
2327	Joseph Kunz	1842–1846	Inginerie	Student la München
3468	Franz Schmidt	1844–1848	Inginerie	Viena – arte (1847); München – arhitectură
4420	Stefan Wesselinovitz	1847	Comerț	
3435	Ignaz Schiller	1847–1850	Inginerie	
3818	Anton Suchan	1848	Comerț	

Viena – Academia de Arte

Nr.	Nume și prenume	Perioada	Specialitatea	Cariera
3150	Antal Porczian	1739	Arhitectură	
3343	Joseph Rüll	iul. 1752	Arhitectură	Arhitect
3482	Karolus Schmidt	1779	Arte	La filosofie (1778)
1662	Karl Hermann	nov. 1808	Portretistică	Portretist
4427	Frigyes Wiesinger	nov. 1815	Orfevrărie	Bijutier
2623	Gabriel Meleg	1817–1823	Pictură, gravură	Portretist
1436	Lorenz Groeninger	1821	—	
577	Karl Brocki	1824–1825	Pictură	Pictor al familiei regale britanice
4564	Johann Zukowa	1829, 1831, 1837–1843	Pictură	Pictor
344	Paul Berkowitsch	1834	Pictură	Pictor la Timișoara
3041	Paul Petrovitz	1834	Pictură	Pictor în S.U.A.
2186	Franz Komlosy	1834–1840	Pictură	Pictor la Viena
381	Johann Bibel	1839–1842	Arhitectură	
1457	Johann Gruber	1839–1842	Arhitectură	Arhitect
292	Moritz Bellefanty	1846, 1850	Pictură	Peisagist
903	Ignatz Dieltz	1847	—	
3468	Franz Schmidt	1847	Arhitectură	Student la arhitectură – München, apoi arhitect
3019	Gyula Páva	1849–1852	Pictură, sculptură	

**STUDENTEN AUS TEMESWAR AN
EUROPÄISCHEN SCHULEN UND
UNIVERSITÄTEN (1730–1850)**

(Zusammenfassung)

Der Besuch universitärer Zentren von Temeswarer Jugendlichen hat eine lange Tradition, und zwar ab 1397. Nach dem Jahre 1718 kommt das Banat unter die Herrschaft der Habsburger. Diese haben eine neue Anschauung über die Verwaltung und das Gesetz durchgesetzt, indem der Anschluss der Provinz an die west- und zentraleuropäischen Werte erleichtert wurde. Bis 1850 wurden die europäischen Kollegs und Universitäten von 220 Temeswarer Studierenden besucht.

In der hier analysierten Zeitspanne wird die Rolle der Intellektuellen immer wichtiger und entwickelt sich zu dem Status von Beruf oder Amt, die oft in den Dienst des Staates gestellt werden. Die Tätigkeit der Hochschulabsolventen wird immer mehr unter moralischem und materiellem Aspekt geschätzt.

Der Besuch der akademischen Zentren aus dem Reich, insbesondere der Schulen aus Wien, entsprach vollkommen der öffentlichen Politik. Im Sinne der Aussage der Kaiserin Maria Theresia, die meinte: „*Das Schulwesen aber ist und bleibt allezeit ein politicum*“ (1770) gab es Versuche, den Besuch der ausländischen- insbesondere der protestantischen- Universitäten zu verbieten. In der Hauptstadt der Monarchie studierten 128 Jugendliche, in Pesta – 25, in Debrecen, Graz, Győr, Kecskemét și Sárospatak zwischen 10 und 16

und in jeder von anderen Städten – unter 10 Personen. Wenige von ihnen hatten den Mut die Ausbildung in München (im Bayerischen Königreich) – 2; Hohenheim (im Württembergischen Königreich) und Moskau (im Russischen Zarenreich) – je 1 – fortzusetzen. Die Gewohnheit der Ergänzung der Studien an mehreren Universitäten (*peregrinatio academica*) war beschränkt. 194 Studierende (von der Gesamtzahl 220) wurden in die Personenstandregister einer einzigen Schule eingetragen und andere 12 Jugendliche bevorzugten die Studien in einer einzigen Stadt zu machen. (Wien – 5, Graz – 3, Debrecen – 2, Olomouc – 2), indem sie die Kurse von mehreren Unterrichtsinstitutionen besuchten. Nur 14 Temeswarer besuchten die Universitäten aus verschiedenen Städten. Die weitesten Reisen wurden vom Maler Karl Brocky und dem Architekten Franz Schmidt gemacht.

Unter dokumentarem Aspekt werden die Lebensläufe der Temeswarer Studenten ungleich hervorgehoben. Die Einzelheiten betreffs des Alters, der Nationalität, der Religion, des materiellen und sozialen Zustandes der Jugendlichen sind verschiedenartig und unvollständig. In einigen Familien der Stadt waren, gleichzeitig oder in verschiedenen Generationen, Personen mit hoher Ausbildung. Der materielle Zustand und die Haltung der Eltern bestimmten entscheidend den Besuch der Kurse. Der Hochschulabschluss und das Erringen von akademischen Titeln werden nur für etwa 30 Jugendliche bewiesen. Die hohe Ausbildung kann aus Veröffentlichung von Vorträgen und wissenschaftlichen

Arbeiten, sowie aus besonderen Leistungen der postuniversitären Karriere geschlossen werden.

Unter den Temeswarern müssen erinnert werden: die Ärzte Constantin Roja und Paul Vasici Ungureanu (dieser wurde Mitglied der Rumänischen Akademie), der Architekt Franz Schmidt, die Künstler Karl Brocky (Maler der britischen Königshofs) und

Franz Komlósy. Makarius Petrovici (Archimandrit des Klosters Zeltikov aus Tver) illustriert das Erfolgsmodell durch den kirchlichen Weg.

Am Ende der hier analysierten Zeitspanne war der Besuch der Akademien und Universitäten auf seiner Höhe. Diese Erscheinung erklärt, warum Temeswar des Namen „*kleines Wien*“ wert wurde.

